

УДК 72.01:7.017.4 (477.83)

Божинський Н.І. , к.арх., доц. каф. урбаністики

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ПРОПОРЦІЙНА СТРУКТУРА ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОГО РОЗВ'ЯЗКУ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ЖИТЛА СХІДНОЇ УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ ПРАЦЬ С.ТАРАНУШЕНКА)

Анотація: Розглянуто спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла Східної України на основі традиційного пропорціювання.

Ключові слова: традиційне житло, пропорції, Східна Україна, автентичність.

Аннотация: Рассмотрен способ расчета объемно-пространственного решения традиционного народного жилья Восточной Украины на основе традиционного пропорционирования.

Ключевые слова: традиционное жилье, пропорции, Восточная Украина, аутентичность.

Annotation: The method of computation of by-spatial decision of traditional vernacular habitation of East Ukraine on the basis of traditional proportions is considered in this article.

Keywords: vernacular habitation, proportions, East Ukraine, authentic.

Актуальність теми. Протягом ХХ ст. в Україні знищено цілий комплекс самовідновного народного будівництва, підірвано демографічний розвиток українців. Ті залишки традиції, що ще животіють, перебувають у кризі. Поодинокі рештки та взірці народного будівництва швидко зникають. Традиційні технології будівництва помирають разом зі старими майстрами, вони не переходять новим поколінням. Дослідити цей процес і спинити його – важливе завдання для науковців-архітекторів. Згідно з указом [5], - «Основними завданнями Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-

комунального господарства України є: 1) формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах: (...), збереження традиційного характеру середовища населених пунктів». До того ж, останнім часом розширюється зацікавленість в екологічних будівельних технологіях. Тож нагальність зазначених проблем очевидна.

Зв'язок роботи з важливими науковими й практичними завданнями.

Розвідку зроблено відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського національного університету будівництва та архітектури. Вона перебуває в колі наукових досліджень кафедри Урбаністики, що приділені завданню реабілітувати та зберігати пам'ятки архітектури.

Аналіз останніх публікацій. Серед досліджень народного житла певне число науковців розглядали його національні традиції, збереженість. Це, зокрема, Войтович В., Шевченко Є., Пономарьов А., тощо. Величезну наукову працю провели доктори архітектури В.П. Самойлович, Ю.Ф. Хохол, кандидат історичних наук Т.В. Космина. Автор Ю.І. Химич робив малюнки інтер'єрів хат.

Мета дослідження: дослідити проблеми й перспективи традиційного українського народного житла, розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- дослідити умови, за яких зберігається традиційне житло
- окреслити стан українського традиційного житла в наш час;
- розробити спосіб розрахунку об'ємно-просторового розв'язку традиційного народного житла.

Об'єкт дослідження - традиційне українське житло.

Предмет дослідження - проблеми й перспективи традиційного українського житла, традиційні пропорції народного житла.

Результати дослідження:

На сьогоднішній день зразки традиційного народного житла Східної України фактично перестають існувати (в своєму основному функційному призначенні). Їх або перероблено до невпізнанності, або покинуто; вони

швидко зникають. Йдеться навіть не про повноцінні традиційні хати, що вкрито гонтом, соломою чи очеретом, а вже навіть просто про хати традиційного планування і традиційних стінових матеріалів.

Натомість, сьогодні попит на традиційне українське житло, або, принаймні, житло в народному стилі, все ж існує [6]. Проте часто ці потреби гасять або просто кітчем (часто свідомим) або (через відсутність знань) – нековирними й блідими імпровізаціями на тему «традиційна хата». Навіть віднова частково зруйнованої хати (котра є, по суті, несумлінною реставрацією), що зберігає в собі народну основу, зазвичай, призводить до знищення старого традиційного образу й виду споруди. Реставрації, що зберігають традиційний вигляд народного житла, відбуваються здебільшого тільки в музеях-скансенах.

Свого часу, С.А. Таранушенко встиг зафіксувати кільканадцять зразків давніх традиційних хат. Вельми показово, що вже на той час (1920-ті рр.. XXст.) цілком традиційну хату, недоторкану й незіпсовану невмілими переробками, - було важко знайти. Це добре видно з описів історії споруди, що складено до кожної хати. Там зазначено наявних господарів, попередніх хазяїв, час, коли створено будівлю (якщо він відомий). Далі йдуть описи конструкцій, особливих рис конкретної споруди. І, що важливо для цього дослідження, описано способи пропорціонування.

Попри те, що цю неймовірно цінну працю недавно перевидано [1,2], поки що вона залишається мало досяжна для широкого загалу.

В цій праці, зокрема, крім обмірів і креслеників хат, подано певні узагальнені пропорції та закономірності об'ємно-просторового розв'язку традиційного житла. Ці вказівки С.Таранушенка є особливо цінні для нас не тільки як джерела реставрації житла для потреб музеїв архітектури й побуту, а й для тих випадків, коли треба створити нове житло в «народному стилі», житло, що глибинно й ґрунтовно побудовано на «правильних» пропорціях.

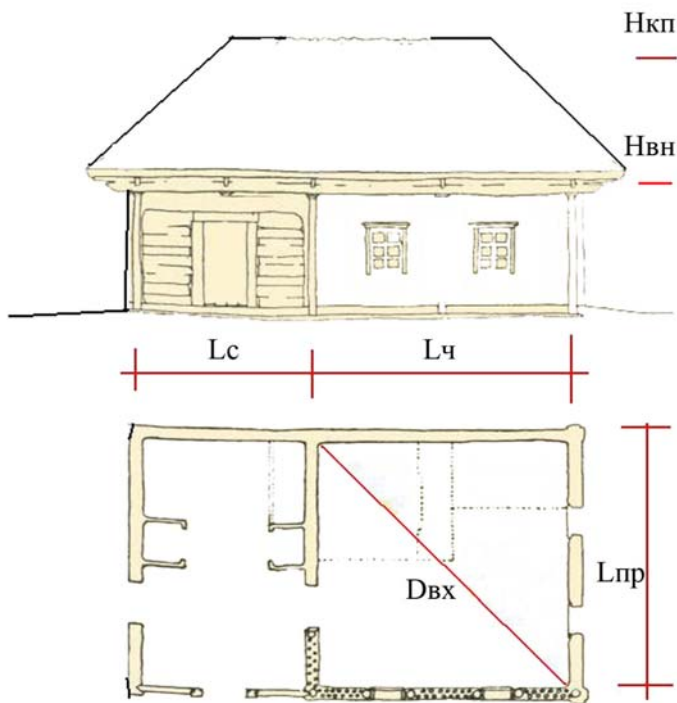

Рис.1 Узагальнений план найменшої «стандартної» східноукраїнської хати

Навіть мало досвідчений глядач може розрізнити, де є старовинна хата в «народних» пропорціях, а де просто споруда в «хатньому» стилі. Надзвичайно складною задачею є відтворити хату таким чином, щоб відтворене наново практично не відрізнялось образом і враженням від традиційної автентичної хати.

Як свідчить багатий досвід псевдонародного кічу, вживати традиційних матеріалів, кольорів,

символів, коли маємо створити житло в народному стилі виявляється - замало. Навіть приблизно повторити основні габарити народного житла (наприклад, звичайної невеликої хати – висоту, ширину, довжину), й нібито відтворити його з природніх матеріалів (солома, очерет, «старе» дерево, крейдянні стіни тощо) не дають того ефекту «природності», коли є відчуття, що хата, як то кажуть, «виросла з землі». Тобто, напевно існують іще якісь речі, ознаки, що впливають на природній образ традиційної хати.

Якщо повернутися до пропорцій та закономірностей, що їх зазначив у своїх дослідженнях С.Таранушенко, можна зробити те, на чому він не спинявся -

Рис.2 Традиційна хата. м.Харків, вул. Кладбищенська, 15. поч. ХХст.

узагальнити ті його основні вказівки, що виявляють взаємну несуперечність, і тому є корисними для новостворюваного традиційного житла, та виявити структуру цих пропорцій.

Велика хата (світлиця, кімната) в плані дає чотирикутник, що дуже наближений до квадрату (тобто, довжина причілкової стіни відноситься до довжини чільної стіни «великої хати» в пропорції, що приблизно дорівнює 1:1,1). Довжина «малої хати» з кімнатою (якщо житло має більше «двох камер») дорівнює діагоналі «великої хати», а довжина сіней (чи кімнати) = ширині піддашка, тобто $\frac{1}{3}$ діагоналі «великої хати». Вишина кістяка покрівлі дорівнює вишині стін із призьбою, а внутрішня вишина хати = $\frac{1}{2}$ довжини причілкової стіни. Двері в кімнату дорівнюють пропорції 1:2; вікно (довжина до вишини) – 3:4; вишина вікон – $\frac{1}{3}$ вишини стіни. Заразом, вишина зрубу, що його поділено на три рівні частини, точно визначає й місце для прорубу й вишину вікна. Вишиною вікна відмірювано й віддаль вікон од кутків зрубу.

Таким чином, знаючи потрібну внутрішню вишину приміщень (проектованої хати) можемо обчислити решту основних розмірів.

Отже, наприклад, візьмемо розрахунок од внутрішньої висоти приміщень ($H_{вн}$). Беремо висоту, наприклад, $H_{вн} = 2400$ мм. Тоді довжина причілкової стіни ($L_{пр}$) дорівнює:

$$L_{пр} = H_{вн} \times 2;$$

Тобто, $L_{пр} = 2400$ мм $\times 2 = 4800$ мм.

Довжина причілкової стіни відноситься до довжини чільної стіни «великої хати» в пропорції 1:1,1. Значить довжина чільної стіни (внутрішня) $L_{ч} = 4364$ мм. Розміри приміщення «великої хати» становлять: 4800 х 4364. Діагональ «великої хати» ($D_{вх}$) дорівнює:

$$D_{вх}^2 = L_{пр}^2 + L_{ч}^2;$$

Тобто, $D_{вх} = 6487$ мм. Значить, довжина сіней (L_c) –

$$L_c = \frac{D_{вх}}{3}$$

Обрахувавши, отримуємо $L_c = 2162$ мм. Висота призьби залежить од матеріалу будівлі та рельєфу місцевості (зазвичай, у межах од 50см до 1м). Додавши до $H_{вн}$ висоту призьби $H_{прз}$ (наприклад, 60см), отримуємо висоту кістяка покрівлі: $H_{кп} = 3$ м. Поділивши $H_{вн}$ на 3, отримуємо висоту вікна й відстань од підлоги до підвіконня - 80см. За відношенням 3:4, широта вікна – 60см. Кількість вікон – два на причілку (в давніх будівлях часто одне; в останні часи – три, але це вже, так би мовити, «деградація» стилю), два - на чолі великої хати.

Крокви сходяться під кутом 95-90°. Звисок стріхи над причілком - близько 1м. Дах - чотирисхилий. Кут нахилу стріхи над причілком – 45-52°. «Гребінь» стріхи – завдовжки наполовину коротший од нижнього краю покрівлі.

Це - узагальнені приблизні пропорції, що виведено на основі креслень старовинних хат.

До цього додамо, що за П.Г.Юрченком, кінцеве відношення довжини й широти плану будівлі зазвичай коливається між 1:1,25 і до 1:2,25. Такі різкі пропорції наявні через те, що існують різні типи хат. Найпростіший - «хата й сіни» - має два приміщення: власне, житло, - велика хата (світлиця); сіни – тамбур, вхідне господарче приміщення. В інших типах хат (наприклад, «на дві половині», «хата через сіни») – наявні фактично два житлові приміщення, а між ними – сіни, що містяться в центрі будівлі.

Широта народної хати часто обмежена саме через конструктивні міркування: широта прогону 5-6 м дозволяє робити зруб без поперечних стін; так само, 5-6м добре перекриваються різким схилом солом'яного або очеретяного даху.

Треба підкреслити, що йдеться саме про східноукраїнське, слобідське, харківське народне житло. Інші краї можуть мати дещо інші пропорції. Але наведений алгоритм обчислення дає змогу вирахувати пропорції цілком нової хати, запроектувати «традиційне» народне житло.

В дальших дослідженнях є потреба розробити способи відтворення традиційних поселень та конструктивного розв'язку традиційного житла.

Список літератури:

1. Таранушенко С.А. Наукова спадщина. Харківський період. – Харків: видавець Савчук, 2011. – 692 с.
2. Таранушенко С.А. Житло старої Слобожанщини. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2010, 168с., іл.;
3. Юрченко П.Г. Народное жилище Украины / П. Г. Юрченко. - М.: Государственное архитектурное издательство Академии архитектуры СССР, 1941 (Фабрика художественной печати Государственного издательства "Мистецтво"). - 85, [2] с. : ил., [4] л. ил..
4. Дяченко Дм. Будова села / Д. Дяченко. - К. : Червоний шлях, 1924 (3 друк. В-ва "Червоний шлях" (ВУАН)). - 92 с. : іл., табл..
5. Указ Президента України Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 742/2011 (742/2011) від 08.07.2011). Документ 633/2011, чинний, поточна редакція - Редакція від 09.07.2011, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/633/2011>
6. Божинський Н.І., «Місце традиційного українського народнього житла в сьогочасній Україні», Вісник ХДАДМ, - Харків, 2009. – 180с. (Мистецтвознавство. Архітектура: № 13)., стор. 3-6.